INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №10 (2026). OCTOBER
innovativepublication.uz

VATANPARVARLIK VA KOSMOPOLITIZM: O'ZLIK VA DUNYO

Yaxyoyev Zikrulloh Yaxyo o'g'li
Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti 60410300 – Soliqlar va soliqqa tortish ta'lim yo'nalishi talabasi
ya.zikrulloh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4736-9717
Tel: +99888 825 5995
Boqiyev Toxirjon Tolibjon o'g'li
Namangan davlat universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi
toxirjonboqiyev0202@gmail.com
ORCID: 0009-0007-6541-8984
Tel: +99893 938 9996

Annotatsiya. Mazkur maqolada vatanparvarlik va kosmopolitizm tushunchalari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilinadi. Ikki g'oyaning tarixiy ildizlari, zamonaviy falsafadagi bahslar, Sharq va Markaziy Osiyo tafaxkkuridagi o'xshash qarashlar hamda globallashuv va raqamli davrda o'zlik bilan dunyo o'rtasidagi muvozanat masalasi yoritilgan. Mazkur maqolada vatanparvarlik va kosmopolitizm bir-birini inkor etuvchi qutblar emas, balki insonning turli darajadagi mas'uliyat doiralarini ifodalovchi, bir-birini to'ldiruvchi yondashuvlar ekani asoslanadi. Maqolaning yakunida yosh avlod tarbiyasi uchun "kosmopolit vatanparvarlik" tamoyillari taklif etilgan.
Kalit so'zlar: vatanparvarlik, kosmopolitizm, o'zlik, millatchilik, global fuqarolik, kosmopolit vatanparvarlik, tarbiya, madaniyatlararo muloqot.

PATRIOTISM AND COSMOPOLITANISM: SELFHOOD AND THE WORLD

Yakhyoev Zikrulloh Yakhyo ugli
Student, Faculty of Economics,
Namangan State University
Email: ya.zikrulloh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4736-9717
Tel: +998 88 825 59 95
Boqiev Tohirjon Tolibjon ugli
Lecturer in the Department of Social Sciences,
Namangan State University
Email: toxirjonboqiyev0202@gmail.com
ORCID: 0009-0007-6541-8984
Tel: +998 93 938 9996

INNOVATIVE PUBLICATION
Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation
Vol.4 №10 (2026). OCTOBER
innovativepublication.uz

Abstract. This article analyzes the concepts of patriotism and cosmopolitanism in relation to one another. It explores the historical roots of both ideas, contemporary philosophical debates, analogous perspectives within Eastern and Central Asian thought, and the challenge of balancing personal identity with a global outlook in the era of globalization and digitalization. The study concludes that patriotism and cosmopolitanism are not mutually exclusive poles, but rather complementary approaches that reflect different spheres of human responsibility. Finally, the article proposes the principles of "cosmopolitan patriotism" for the upbringing of the younger generation.

Keywords: patriotism, cosmopolitanism, identity, nationalism, global citizenship, cosmopolitan patriotism, upbringing, intercultural dialogue.

KIRISH

Har bir inson hayoti davomida ikki savolga javob izlaydi: “Men kimman?” va “Men qanday olamning a’zosiman?” Birinchi savol insonni o‘z oilasi, tili, yurti va tarixi bilan bog‘laydi. Ikkinchisi esa uni boshqa xalqlar, madaniyatlar va butun insoniyat bilan bog‘laydi. Vatanparvarlik birinchi savolga, kosmopolitizm esa ikkinchisiga ko‘proq urg‘u beradigan g‘oyalar sifatida shakllangan.

Bugungi kunda bu ikki savol yangi keskinlik kasb etmoqda. Internet, xalqaro safarlar, mehnat migratsiyasi va global iqtisodiy aloqalar insonning dunyoqarashini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, ko‘plab jamiyatlarda o‘z madaniyati, tili va mustaqilligini yo‘qotish xavfidan qo‘rqish kuchaymoqda. Natijada ommaviy ongda ikki qutb paydo bo‘ladi. Ayrimlar vatanparvarlikni boshqalardan ajralib, yopiq yashash deb tushunadi. Boshqalar esa kosmopolitizmni ildizsizlik va o‘z yurtiga befarqlik deb baholaydi.

Mazkur maqolada shu qarama-qarshilikning qanchalik haqiqiy ekani muhokama qilinadi. Mazkur maqolaning asosiy savoli quyidagicha: vatanparvarlik va kosmopolitizm bir-birini inkor etadimi yoki ular insonning bir-birini to‘ldiruvchi mas’uliyat doiralarini ifodalaydimi?

Mazkur maqolaning maqsadi vatanparvarlik va kosmopolitizm munosabatini falsafiy va tarixiy jihatdan tahlil qilib, o‘zlik va dunyo muvozanatini ta’minlovchi yondashuvni asoslashdan iborat. Bunda quyidagi vazifalar belgilandi: asosiy tushunchalarni aniqlashtirish, g‘oyalarning tarixiy ildizlarini o‘rganish, zamonaviy bahslarni yoritish, Sharq va Markaziy Osiyo tafakkuridagi qarashlarni tahlil qilish, globallashuv

sharoitidagi muammolarni ko‘rsatish hamda ta’lim va tarbiya uchun xulosalar ishlab chiqish.

Mazkur maqolada tarixiy-falsafiy tahlil, qiyosiy-tahliliy usul va mantiqiy umumlashtirishdan foydalanildi. Maqola nazariy-falsafiy xarakterga ega bo‘lib, statistik ma’lumotlarga emas, balki g‘oyalar va ularning o‘zaro munosabatiga tayanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

“Vatan” tushunchasi o‘zbek tilida faqat geografik hududni emas, balki ona yurt, ona tili, ajdodlar xotirasi, urf-odatlar va odamlar o‘rtasidagi mehr rishtalarini ham ifodalaydi. Shu bois vatanparvarlik siyosiy shior emas, avvalo, insonning o‘z yurtiga nisbatan muhabbati, mas’uliyati va burch hissidir. Vatanga bo‘lgan bunday munosabat bola o‘sgan hovli, mahalla, maktab va tilning ta’siri ostida shakllanadi. Vatanparvarlikni millatchilikdan farqlash muhim. Jorj Orvell vatanparvarlikni muayyan joy va turmush tarziga sadoqat, ammo uni boshqalarga zo‘rlab o‘tkazish istagisiz tuyg‘u sifatida, millatchilikni esa o‘z guruhining ustunligi va hokimiyatini oshirishga intilish sifatida ajratgan [1]. Bu farq tarixiy tajribada ham ko‘rinadi: vatanga muhabbat insonni yaratish, asrash va xizmat qilishga undaydi, ustunlik g‘oyasi esa boshqalarni kamsitish va nizolarga yo‘l ochishi mumkin. Kosmopolitizm so‘zi yunoncha kosmos (olam) va polites (fuqaro) so‘zlaridan olingan bo‘lib, “olam fuqarosi” degan ma’noni bildiradi. Bu g‘oya doirasida kamida uch yo‘nalishni ajratish mumkin. Axloqiy kosmopolitizm har bir insonning qayerda tug‘ilganidan qat’i nazar teng qadrga ega ekanini va unga nisbatan burchlarimiz borligini ta’kidlaydi. Siyosiy-huquqiy kosmopolitizm insoniyat uchun umumiy huquq va xalqaro tartib g‘oyasiga tayanadi. Madaniy kosmopolitizm esa turli madaniyatlardan o‘rganish va ularni hurmat qilishni nazarda tutadi.

Muhimi, kosmopolitizm vatanga muhabbatni inkor etishi shart emas. Ko‘p hollarda u mas’uliyat doirasini kengaytirishni anglatadi. Shu ma’noda vatanparvarlik va kosmopolitizm ko‘pincha turli savollarga javob beradi. Vatanparvarlik “kimga nisbatan alohida burchim bor?” degan savolga, kosmopolitizm esa “burchim kimlargacha yetib boradi?” degan savolga yo‘naltirilgan.

Antik davrda sodiqlik asosan shahar-davlat (polis) bilan bog‘liq edi. Fukidid asarida keltirilgan Perikl nutqida Afinaga muhabbat va uning uchun fidoyilik fuqarolik fazilati sifatida talqin qilinadi. Platonning “Kriton” dialogida esa Sokrat o‘z shahri qonunlariga sodiqligini hatto o‘limi oldida ham saqlab qoladi. Bu misollar vatanparvarlikning dastlabki shakli qonunlar va umumiy hayot tarziga sadoqat ekanini

Shu bilan birga, qadimgi Yunonistonda shahar chegaralaridan tashqariga chiquvchi g‘oyalar ham paydo bo‘ldi. Rivoyat qilinishicha, kinik faylasuf Diogen qayerdansan,

deb so‘ralganda “men olam fuqarosiman” deb javob bergan. Kiniklar polisga mansublikni inson qadrining yagona o‘lchovi deb hisoblamagan. Stoiklar bu fikrni rivojlantirdi: ularga ko‘ra, insonlarni umumiy aql va tabiat birlashtiradi. Stoik faylasuf Gierokl insonning mas’uliyatini konsentrik doiralar shaklida tasvirlagan: eng ichkarida inson o‘zi, undan keyin oila, qarindoshlar, shahar, vatan va eng tashqarida butun insoniyat turadi. Vazifa chekkadagi doiralarni markazga yaqinlashtirish, ya’ni uzoqdagilarga ham yaqinlik his etishdan iborat. Rim imperatori Mark Avreliy ham o‘z mulohazalarida Antonin sifatida shahri va vatani Rim, inson sifatida esa olam ekanini yozgan.

O‘rta asrlarda sodiqlik ko‘proq din, sulola va mahalliy jamoa atrofida shakllandi. Umumbashariy jamoa g‘oyasi diniy va imperiya shakllarida namoyon bo‘ldi. Ma’rifat davrida esa kosmopolitizm yangi falsafiy mazmun kasb etdi. Immanuil Kant 1795-yilda yozgan “Abadiy tinchlik to‘g‘risida” asarida xalqaro huquq va mehmondo‘stlik huquqini ilgari surdi: hech bir inson o‘zga yurtda faqat begona bo‘lgani uchun dushman sifatida qabul qilinmasligi kerak [2]. XIX asrdan boshlab milliy davlatlar shakllanishi bilan vatanparvarlik asosan millat tushunchasi bilan bog‘landi. Benedikt Anderson millatni “tasavvur qilingan jamoa” deb ta’riflagan: bir-birini hech qachon ko‘rmagan minglab odamlar o‘zini bir jamoaning a’zosi deb his qiladi [3]. Bu fikr millat tuyg‘usi sun’iy ekanini anglatmaydi, balki til, ta’lim, adabiyot va umumiy xotira orqali shakllangan hissiy bog‘lanish kuchini ko‘rsatadi. XX asr tajribasi esa ikki tomonlama saboq berdi. Bir tomondan, tajovuzkor millatchilik katta fojialarga olib kelgani ko‘rindi. Ikkinchi tomondan, xalqaro hamkorlik va umumiy qoidalar zarurati kuchaydi. Zamonaviy falsafada bu masala 1994-yilda Marta Nussbaumning “Vatanparvarlik va kosmopolitizm” maqolasi bilan qayta qizg‘in muhokama markaziga chiqdi [4]. Nussbaum fikricha, inson birinchi navbatda butun insoniyat jamoasining a’zosi bo‘lib, milliy chegaralar axloqiy jihatdan hal qiluvchi ahamiyatga ega emas, chunki inson qayerda tug‘ilishi tasodif. U vatanparvarlik tuyg‘usi tor va xavfli bo‘lishi mumkinligini, ta’limda esa talabalarni avvalo “dunyo fuqarosi” sifatida tarbiyalash zarurligini ta’kidlagan. Bunda u Rabindranat Tagorning qarashlariga ham tayangan. Bu maqolaga yozilgan javoblar “Vatanga muhabbat uchun” nomli to‘plamda e’lon qilingan [5]. Ko‘plab mualliflar kosmopolit ideal qimmatini tan olgan holda, mahalliy bog‘lanishlar tor-tuzum emas, balki axloqiy hayot shakllanadigan muhit ekanini ta’kidladi. Nussbaumning o‘zi keyinchalik vatanparvarlikka nisbatan yumshoqroq pozitsiyaga o‘tgani, “global jihatdan sezgir vatanparvarlik” haqida yozgani ham e’tiborga loyiq.

Vatanparvarlikni himoya qiluvchi qarashlar bir necha yo‘nalishga ega. Alasdeyr Makintayr axloqiy hayot muayyan jamoalarda shakllanishini va jamoa oldidagi burch shu jamoa bilan bog‘liq ekanini asoslab, vatanparvarlikni fazilat sifatida talqin qiladi [6]. Uning fikricha, bunday sadoqat liberal universalizm talablari bilan ziddiyatga kirishi mumkin. Devid Miller milliy o‘zlik odamlar o‘rtasida ishonch va hamjihatlikni ta’minlashini, umumiy ishlarni birgalikda hal qilish va o‘zaro yordam uchun asos bo‘lishini ko‘rsatadi [7]. Mauritsio Viroli esa respublika vatanparvarligini millatchilikdan ajratadi: bunda sevgi etnik birlikka emas, erkin institutlar va umumiy hayot tarziga qaratiladi [8]. Yurgen Habermas va Dolf Shternberger g‘oyasi bo‘lgan konstitutsiyaviy vatanparvarlik ham shunga yaqin: sadoqat madaniy-etnik mansublikka emas, huquq va demokratiya tamoyillariga yo‘naltiriladi [9]. Kosmopolitizm tarafdorlari ham bir xil fikrda emas. Kvame Entoni Appiya “kosmopolit vatanparvarlik” tushunchasini ilgari surib, kosmopolit inson o‘z uyiga bog‘langan bo‘lishi, shu bilan birga boshqa uylarning ham qadriyatini tan olishi mumkinligini ta’kidlaydi [10]. Uning keyingi asarida kosmopolitizmning ikki ipi ajratiladi: o‘z yaqinlari va millatidan tashqaridagi odamlar oldidagi burch hamda insonlarning turlicha hayot tarzlarini jiddiy qabul qilish [11]. Ulrix Bek esa “metodologik kosmopolitizm” g‘oyasi orqali ijtimoiy fanlar tahlilini milliy chegaralar bilan cheklash global voqelikni tushuntirishga yetmasligini ta’kidlaydi [12]. Har ikki tomonning ham tanqidiy nuqtalari bor. Vatanparvarlikka nisbatan asosiy e’tirozlar uning o‘zgalarni chetlab o‘tishi va ayrim hollarda xatolarni ko‘r-ko‘rona himoya qilishga olib kelishi mumkinligi bilan bog‘liq. Kosmopolitizmga nisbatan esa uning mavhumligi, turli jamoalardagi real hayot sharoitini yetarlicha hisobga olmasligi va ko‘proq imkoniyatli, ko‘p safar qiluvchi qatlamning dunyoqarashi sifatida ko‘rilishi mumkinligi ta’kidlanadi. Bu tanqidlarning ikkalasi ham jiddiy bo‘lib, ularni inobatga olgan nazariya ikkala g‘oyaning kuchli tomonlarini birlashtirishi lozim. Markaziy Osiyo tarixan Buyuk ipak yo‘li chorrahasida joylashgan, turli xalqlar, dinlar va ilmlar uchrashgan makon bo‘lgan. Shu sababli bu hududda yaratilgan tafakkurda mahalliy ildiz bilan umumbashariy qiziqish ko‘pincha uyg‘un holda uchraydi.

Abu Nasr Farobiy “Fozil odamlar shahri” asarida ideal jamiyatni baxt-saodatga intiluvchi, bilim va adolatga asoslangan jamoa sifatida tasvirlaydi [13]. Uning siyosiy-falsafiy qarashlarida jamoalar kichik, o‘rta va katta darajalarga ajratiladi: shahar, alohida xalq va butun ma’mur olam. Bu tasnif insonning mas’uliyati bir necha doirada namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi va stoiklarning konsentrik doiralari g‘oyasiga mazmunan yaqin. Abu Rayhon Beruniy “Hindiston” asarida o‘zga xalq madaniyatini baholashdan oldin uni o‘z manbalari orqali tushunishga intilgan [14]. U hind tili va

ilmlarini o‘rganib, ularni xolis bayon etishga harakat qilgan. Bu yondashuv zamonaviy tilda madaniyatlararo hurmat va kosmopolit ilmiy axloqning yorqin namunasi hisoblanadi. Shu bilan birga, Beruniy Xorazmning farzandi sifatida o‘z yurtining ilmiy an’analarini ham yuksak qadrlagan. Alisher Navoiy “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarida ona tilining imkoniyatlarini himoya qilib, uning ilm va she’riyatdagi qudratini asoslagan [15]. Shu bilan birga, u fors-tojik va boshqa adabiy an’analarning boyligidan bahramand bo‘lgan, turli davr va xalqlar donishmandlari bilan fikriy muloqotda bo‘lgan. Navoiy ijodida vatanparvarlik va insonparvarlik bir-biriga zid emas, balki bir manbadan oziqlanadi. Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma”da o‘z yurti, xususan Farg‘ona va Andijonni iliq sog‘inch bilan eslaydi [16]. Shu asarning o‘zida u yangi o‘lkalarning tabiati, xalqi va urf-odatlarini kuzatuvchanlik va qiziqish bilan tasvirlaydi. Bu o‘rinda vatanga muhabbat dunyoga qiziqishni susaytirmagani, aksincha, kuzatuvchilikka boy nazar bilan birga yashagani ko‘rinadi. XX asr boshidagi jadidlar harakatida ham shu uyg‘unlik yaqqol seziladi. Mahmudxo‘ja Behbudiy va Abdulla Avloniy kabi ma’rifatparvarlar millatning uyg‘onishini zamonaviy maktab, matbuot va ilm orqali ko‘rdi [17; 18]. Ular uchun vatanga xizmat jahon yutuqlaridan o‘rganishni, nodonlik va qoloqlikni tanqid qilishni talab qilar edi. Demak, jadidlar vatanparvarligi yopiq emas, balki islohotchi va ochiq xarakterga ega bo‘lgan.

Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, vatanparvarlik va dunyoga ochiqlik bir tafakkur an’anasi ichida yonma-yon rivojlangan. Shu bois “vatanparvarlik yoki kosmopolitizm” degan qat’iy tanlov ko‘plab mutafakkirlar uchun mavjud bo‘lmagan.

Zamonaviy globallashuv o‘zlik masalasini yangi sharoitga qo‘ydi. Bir tomondan, bilimga kirish imkoniyati kengaydi, xorijiy tillarni o‘rganish osonlashdi, turli madaniyatlar vakillari bilan muloqot qilish tezlashdi, diaspora vatan bilan aloqani saqlab turishga erishdi. Bu insonga o‘z madaniyatini boshqalarga tanishtirish va boshqalarning tajribasidan o‘rganish uchun keng imkon beradi. Biroq xavflar ham mavjud. Birinchidan, madaniy bir xillashuv va ona tilining ta’sirini yo‘qotish xavfi yuzaga keladi. Ayniqsa, yosh avlod ko‘proq global kontent iste’mol qilganda, mahalliy adabiyot, tarix va urf-odatlarga qiziqish zaiflashishi mumkin. Ikkinchidan, ildizsizlik holati paydo bo‘ladi: inson hamma joyda bo‘lib, hech qayerda o‘zini uy sohibi his qilmaydi. Uchinchidan, raqamli makonda fikrdosh guruhlar ichida yopilib qolish, dezinformatsiya va nafratni kuchaytiruvchi millatchilik ham tez tarqalmoqda. Bunday muhitda vatanparvarlik ba’zan boshqalarga qarshi turish bilan aralashtiriladi. To‘rtinchidan, “umuminsoniy qadriyatlar” nomi bilan kuchli madaniyatlarning ustunlik pozitsiyasi yoyilishi ham mumkin, bu esa kosmopolitizmga nisbatan haqli shubhalarni keltirib chiqaradi.

Shu bilan birga, bugungi eng jiddiy muammolar, jumladan iqlim o‘zgarishi, yuqumli kasalliklar, xavfsizlik va yangi texnologiyalar etikasi bir davlat chegarasida hal bo‘lmaydi. Bu kosmopolit mas’uliyatni, ya’ni boshqa xalqlar taqdiriga befarq bo‘lmaslikni taqozo etadi. Ammo bu muammolarning yechimi baribir milliy institutlar, qonunlar va fuqarolarning faol ishtiroki orqali amalga oshadi. Demak, global mas’uliyat vatanparvar, ya’ni o‘z jamiyatining taqdiriga mas’ul fuqarolarsiz amalda ishlamaydi.

Yosh avlod uchun bu ikki tomonlama talab shaklida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy yosh ko‘p tilli, ko‘p madaniyatli muhitda o‘sadi va “men o‘zbekman” hamda “men dunyo fuqarosiman” degan ikki fikrni qarama-qarshilik sifatida emas, balki bir butun o‘zlikning ikki yuzi sifatida his qilishi mumkin. Buning uchun jamiyat unga ildiz ham, qanot ham bera olishi kerak. Yuqoridagi tahlil “kosmopolit vatanparvarlik” yondashuvining asosliligini ko‘rsatadi. Bu yondashuvda inson mas’uliyati konsentrik doiralar shaklida tasavvur qilinadi: oila, mahalla, vatan, mintaqa va insoniyat. Har bir doira o‘z o‘rnida ahamiyatli va ular bir-birini inkor etmaydi. Inson o‘ziga yaqin doiralarda o‘z burchini bajarib, uzoq doiralardagilar oldidagi umumiy axloqiy minimumni ham unutmaydi. Uchta yondashuvni qiyosiy ko‘rish 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Vatanparvarlik, kosmopolitizm va ularning sintezi: qiyosiy tavsif

Yondashuv	Asosiy qadriyat	Kuchli tomoni	Xavfli ko‘rinishi
Vatanparvarlik	Yurtga muhabbat, mas’uliyat va hamjihatlik	Ishonch, fidoyilik, madaniy davomiylik	Tajovuzkor millatchilik, o‘zgalarni chetlash
Kosmopolitizm	Insonning umumiy qadri va global mas’uliyat	Kengfikrlilik, madaniyatlararo hurmat, global muammolarga e’tibor	Ildizsizlik, mavhumlik, yaqinlar oldidagi burchni unutish
Kosmopolit vatanparvarlik	Ildizli ochiqlik: o‘z yurtiga xizmat va insoniyat oldidagi burchning uyg‘unligi	Ikkala yondashuvning kuchli tomonlarini birlashtiradi	Burchlar to‘qnashganda aniq mezon talab etilishi

Ushbu sintezning to‘rtta tamoyilini ajratish mumkin. Birinchisi, tanqidiy muhabbat: vatanni sevish uning kamchiliklarini ko‘rmaslik emas, balki ularni tuzatishga intilishdir. Ikkinchisi, o‘zaro hurmat: o‘z vatanini sevgan inson boshqalarning o‘z vataniga bo‘lgan muhabbatini ham qadrlaydi. Uchinchisi, axloqiy minimum: hayot, qadr-qimmat va adolat kabi qadriyatlar hech bir chegaraga bog‘liq emas. To‘rtinchisi, ildizli ochiqlik: inson o‘z tili, tarixi va madaniyatiga tayangan holda dunyo bilan muloqotga kirishadi.

Shunga qaramay, bu yondashuv barcha savollarni hal qilmaydi. Burchlar to‘qnashganda, masalan, cheklangan resurslarni o‘z fuqarolari va tashqaridagi muhtojlar o‘rtasida taqsimlashda yoki chegaralar va xalqaro yordam siyosatida, yagona tayyor formula mavjud emas. Faylasuflar vatandoshlarga qanchalik ustuvorlik berish mumkinligi masalasida hamon turlicha fikr bildiradi. Bunday vaziyatlarda aniq mulohaza, ochiq jamoatchilik muhokamasi va demokratik jarayonlar muhim rol o’ynaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kosmopolit vatanparvarlik g‘oyasi eng avvalo ta’lim va tarbiyada amalga oshadi. Birinchidan, o‘quvchi o‘z ona tilini, tarixini va adabiyotini chuqur bilishi kerak, chunki o‘zlikni anglamagan inson dunyoda ham o‘z o‘rnini topa olmaydi. Ikkinchidan, shu bilan birga jahon adabiyoti, tarixi va ilm-fani, xorijiy tillar o‘qitilishi lozim: boshqalarni bilish o‘zlikni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Uchinchidan, tanqidiy fikrlash va media savodxonlik tarbiyalanishi zarur. Bu yosh avlodni dezinformatsiya va nafratga undovchi targ‘ibotdan himoya qiladi, shuningdek vatanga muhabbatni ongli va asosli tuyg‘uga aylantiradi. To‘rtinchidan, amaliy faoliyat muhim: milliy an’anadagi hasharga o‘xshash jamoaviy ishlar, mahalla va maktab hayotidagi ishtirok vatanparvarlikni so‘z emas, ish bilan sinaydi. Beshinchidan, tarbiyada Beruniy, Navoiy, Bobur va jadidlar kabi shaxslarning hayoti namuna sifatida ko‘rsatilishi mumkin: ularning har biri o‘z yurtiga sadoqat bilan jahon bilimiga ochiqlikni birlashtirgan. Va nihoyat, tarbiyaning asosiy tamoyili shundan iboratki, vatanga muhabbat boshqa xalqlarga nafrat evaziga emas, balki ularni hurmat qilish bilan birga shakllanishi kerak. Mazkur Mazola shuni ko‘rsatdiki, vatanparvarlik va kosmopolitizm bir qarashda qarama-qarshi ko‘rinsa-da, ular insonning turli savollarga javobini ifodalaydi. Vatanparvarlik kimga nisbatan alohida burchimiz borligini, kosmopolitizm esa burchimiz qayergacha yetishini belgilaydi. Tarixiy jihatdan ham, Sharq va Markaziy Osiyo tafakkurida ham bu ikki g‘oya ko‘pincha bir-birini to‘ldirib kelgan. Biroq har ikki yondashuvning o‘z xavfi bor. Vatanparvarlik tajovuzkor millatchilikka yoki xatolarni ko‘r-ko‘rona himoya qilishga, kosmopolitizm esa

ildizsizlik va mavhumlikka aylanishi mumkin. Shu bois ularni uyg‘unlashtiruvchi “kosmopolit vatanparvarlik” yondashuvi samarali yo‘l sifatida taklif etiladi. Bu yondashuv ildizli ochiqlikka, tanqidiy muhabbatga va o‘zaro hurmatga tayanadi.

Global muammolar kuchayib, raqamli muhit o‘zlik masalasini murakkablashtirayotgan sharoitda bu uyg‘unlik yosh avlod tarbiyasida alohida ahamiyat kasb etadi. Inson o‘z yurtiga sadoqatli bo‘lib, shu bilan birga dunyo oldidagi mas’uliyatini ham unutmasligi mumkin va kerak. Bu masala bo‘yicha falsafiy bahslar hali yakunlangani yo‘q, shu sababli keyingi tadqiqotlarda burchlar to‘qnashgan aniq vaziyatlarni tahlil qilish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Orwell G. Notes on Nationalism // Polemic. – 1945. – No. 1.
2. Kant I. Zum ewigen Frieden (Perpetual Peace). – Königsberg, 1795.
3. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 1983.
4. Nussbaum M. Patriotism and Cosmopolitanism // Boston Review. – 1994. – Vol. 19, No. 5.
5. Cohen J. (Ed.). For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism. – Boston: Beacon Press, 1996.
6. MacIntyre A. Is Patriotism a Virtue? – Lawrence: University of Kansas, 1984.
7. Miller D. On Nationality. – Oxford: Clarendon Press, 1995.
8. Viroli M. For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism. – Oxford: Clarendon Press, 1995.
9. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. – Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
10. Appiah K. A. Cosmopolitan Patriots // Critical Inquiry. – 1997. – Vol. 23, No. 3. – P. 617–639.
11. Appiah K. A. Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers. – New York: W. W. Norton & Company, 2006.
12. Beck U. The Cosmopolitan Vision. – Cambridge: Polity Press, 2006.